



УДК 159.96

ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ОСІБ ІЗ РІЗНОЮ МІРОЮ ГОТОВНОСТІ ДО ЖЕБРАКУВАННЯ

Спринська З.В., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри практичної психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У даній статті представлено результати емпіричного аналізу психологічних властивостей осіб із різною мірою готовності до жебракування. Проаналізовано ставлення людей до феномену жебрацтва та до осіб, які просять милостиню. Виокремлено дві групи досліджуваних: перша – особи, які, за жодних обставин не просили б милостиню. Другу групу склали ті досліджувані, які потенційно змогли б звернутися по фінансову допомогу до інших людей (просити милостиню) у критичних життєвих ситуаціях. Охарактеризовано психологічні властивості, які мають важливе значення для адаптації та соціальної регуляції поведінки осіб із різною мірою готовності жебракувати. Описано рівень суб'єктивного контролю та домінуючі стратегії психологічного захисту власної суб'єктивної реальності досліджуваних обох груп.

Ключові слова: жебрацтво, миролюбство, уникання, агресія, інтернальність, екстернальність.

В даній статті представлені результати емпіричного аналізу психологічних властивостей осіб із різною мірою готовності до попрошайництва. Проаналізовано ставлення людей до феномену нищентства та до осіб, які просять милостиню. Виділено дві групи досліджуваних: перша – особи, які ні при яких обставинах не просили б милостиню. Другу групу склали ті досліджувані, які потенційно могли б звернутися за фінансовою допомогою до інших людей (просити милостиню) у критичних життєвих ситуаціях. Охарактеризовано психологічні властивості, які мають важливе значення для адаптації та соціальної регуляції поведінки осіб із різною мірою готовності до попрошайництва. Описано рівень суб'єктивного контролю та домінуючі стратегії психологічного захисту власної суб'єктивної реальності досліджуваних обох груп.

Ключевые слова: попрошайничество, миролюбие, избегание, агрессия, интернальность, экстернальность.

Sprynska Z.V. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSON WITH VARYING DEGREE OF READINESS FOR BEGGING

In this article the results of an empirical analysis of the psychological properties of persons with different degree of readiness for begging have presented. The attitude of people to the phenomenon of begging and to those who ask for alms had been analysed. Two groups of respondents have singled out: the first one – persons who, under no circumstances, would not ask for alms. The second group has consisted of those who would be potentially able to ask financial help from other people (ask for alms) in critical life situations. The psychological properties that are important for adaptation and social regulation of behavior of people with different degree of readiness to begging have been characterized. The level of subjective control and the dominant strategies of psychological protection of the subjective reality of the two groups under study have been described.

Key words: begging, peacefulness, avoidance, aggression, internality, externality.

Постановка проблеми. Сьогодні явище жебрацтва стало соціально-економічною проблемою, яка активно розвивається на фоні нестабільної економічної та політичної ситуації в країні, росту цін на всі товари, в т. ч. і продукти харчування, збільшення безробіття. Проблема бідності змушує людей шукати альтернативні шляхи заробітку, деякі єдиним виходом бачать жебракування. Не дивно, що на вулицях міст дуже часто можна зустріти людей, що просять милостиню.

Жебракування – це життя за рахунок інших людей. Для багатьох людей-жебраків таке життя стало єдиним способом існування, своєрідною професією. Всі наявні типи жебрацтва мають загальні форми свого вираження: скарги, прохання про допомо-

гу, випрошування милостині, зображення себе інвалідом із метою викликати жалість у людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До основних форм жебракування належать прагнення до паразитизму, неробства і безвідповідальності (такі індивіди впевнені, що добросердні люди завжди виручать і допоможуть) та форму бізнесу, яка експлуатує почуття жалю добрих людей [4]. З погляду психології жебрацтво розглядається як різновид негативної маніпуляції, яка полягає в прагненні до неробства, байдкування та існування за чужий рахунок [2].

Схильність до жебракування як способу адаптації до соціального середовища може сформуватися ще в дитинстві на основі заздрощів та ліні. Вважається, що

люди, які просять милостиню, відрізняються особливою гнучкістю, вони здатні адаптуватися до будь-яких змін зовнішнього середовища [5].

Сталення до жебрацтва та жебраків неоднозначне. З одного боку, більшість людей ставляться із жалістю, розумінням та співчуттям до людей, які просять милостиню, та майже всі подають гроші жебракам. Однак з іншого боку, значна більшість вважає дане явище одним зі способів заробітку, причому непоганим заробітком, своєрідним бізнесом.

Але що ж керує такими людьми, які, будучи працездатними чи частково працездатними, не шукають стабільної роботи, а готові за будь-яких погодних умов стояти на вулицях міст і просити милостиню? А скільки людей можуть помирати від голоду, холоду, хвороби, не наважуючись звернутися по допомогу навіть до близьких людей?

Жебрацтво є недостатньо дослідженим із погляду психології, тому нас зацікавило дане явище, зокрема психологічний портрет людей, які просять милостиню. Чому одні люди можуть просити милостиню, зробивши це основним способом заробітку, а інші ні за яких обставин не погодяться на жебракування? Чи можуть виникнути певні умови, за яких людина, маючи стабільний дохід, звернеться по матеріальну допомогу до інших людей?

Постановка завдання. Мета статті – вивчення психологічних властивостей осіб із різною мірою готовності до жебракування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження проводилося у два етапи. На першому було сформовано гетерогенну вибірку у кількості 60 осіб різного віку (від 20 до 55 років). На цьому етапі була використана авторська анкета для визначення ставлення досліджуваних до проблеми жебрацтва в нашій країні загалом, його причини, а також дослідити психологічні властивості особистості жебручого. Ключовим запитанням даної анкети було «Чи можете ви припустити ситуацію, за якої наважилися б звернутися по фінансову допомогу до інших людей (просити милостиню)? Якщо так, то в яких саме ситуаціях?». Саме на основі даного запитання відбувся подальший поділ вибірки на 2 групи та порівняння особистісних характеристик досліджуваних кожної з них.

20 людей були виключені з дослідження через те, що вони були не готові відповідати на ключові питання анкети або дали неоднозначні відповіді. Тому остаточна вибірка становила 40 осіб, із яких було сформовано 2 групи за критерієм готовності/неготовності просити милостиню. До першої групи

ввійшли досліджувані, які за жодних обставин не просили б милостиню, категорично не зверталися б по фінансову допомогу до сторонніх людей, незалежно від ситуації, що склалася. Другу групу склали ті досліджувані, які потенційно змогли б звернутися по фінансову допомогу до інших людей (просити милостиню) у критичних життєвих ситуаціях.

З опитування було виявлено, що 57% досліджуваних вважають жебрацтво поширеною проблемою в нашій країні, 35% не вважають поширеною та 8% відповіли, що взагалі не вважають жебрацтво в Україні проблемою. Загалом до жебрацтва та жебручих 45% опитуваних ставиться з розумінням та співчуттям, 22% негативно ставляться до осіб, які просять милостиню, а іншим 33% байдуже.

Що стосується емоцій та почуттів, які викликають жебручі особи, то результати виглядають так (див. табл. 1):

Таблиця 1
Показники емоцій та почуттів, що викликають люди, які просять милостиню

Почуття, які викликають особи, що просять милостиню	Кількість, %
Жалість, співчуття	45
Злість, агресію	12,5
Жодних емоцій, байдуже	42,5

Найчастіше досліджувані подають милостиню вуличним музикантам (40% опитаних вказали дану категорію осіб), 25% здебільшого подають милостиню інвалідам, лише 7,5% – людям, які просять гроші на лікування, 2,5% подають вагітним жебручим та 15% – людям похилого віку. Решту 10% опитуваних принципово не подають милостиню нікому.

Цікавим виявився факт, що 75% опитаних вважають жебрацтво сьогодні непоганим способом заробітку, прибутковим бізнесом, і лише 10% вважають жебрацтво справді крайністю у важкій життєвій ситуації, єдиним способом вижити. Інші 15% не змогли дати однозначної відповіді, маючи на увазі те, що бувають різні ситуації: для декого це дійсно заробіток і кожен заробляє так, як може і таким чином, як йому легше чи зручніше, а для інших – єдина можливість вижити.

Серед причин, які змушують людину вдаватися до жебрацтва, досліджувані назвали такі (див. табл. 2):

На запитання: «Чому, на вашу думку, одні люди можуть просити милостиню, а інші, навіть у найкритичніших ситуаціях, не звернуться по допомогу до сторонніх



людей?» відповіді опитуваних не надто відрізнялися: переважно вони зводилися до того, що просити милостиню людям важко через негативні стереотипи стосовно жебрацтва («просити милостиню, просити про допомогу – це принизливо»), а також страх осуду оточуючих. Відповідно, просити милостиню людям заважають такі якості, як сором'язливість, самоповага, гордість, почуття власної гідності тощо. Щодо тих якостей, які сприяють тому, що людина в кризових ситуаціях може просити милостиню, думки опитуваних відрізняються. Найпоширенішими відповідями стали такі: небажання працювати (лінь), безвідповідальність, слабодухість (слабка воля), байдужість до думки оточуючих.

Оскільки нас цікавило питання, хто б потенційно міг звернутися по фінансову допомогу до інших людей, тобто просити милостиню, то наша вибірка була сформована таким чином, щоб у першій групі були досліджувані, які б за жодних обставин не займалися жебрацтвом, а в другій – досліджувані, які б наважилися просити милостиню в складних життєвих ситуаціях.

Серед досліджуваних другої групи 85% відповіли, що звернулися б по фінансову допомогу до інших людей у разі важких захворювань близьких людей, родичів, коли необхідна велика сума коштів на лікування. Інші 15% змогли б зробити такий крок за умов надзвичайно важких фінансових труднощів. А на запитання «До кого саме ви б звернулися по допомогу?» 75% відповіли, що до близьких людей, знайомих, людей із оточення; 10% вказали, що до сторонніх людей на вулиці та 15% – до благодійних організацій. Серед власних особистісних якостей досліджуваних даної групи, які б заважали їм просити милостиню, були вказані такі: страх осуду оточуючих, гордість, висока самооцінка, сором'язливість.

Психодіагностичний інструментарій на другому етапі дослідження склали: Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI), методика «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні В.В. Бойка [1; 3].

Таблиця 2

Показники причин жебракування

Причини, що змушують людину жебракувати	Кількість, %
Небажання працювати	47,5
Важкі фінансові труднощі	10
Серйозні захворювання	12,5
Складна економічна ситуація в країні	30

Результати діагностики властивостей особистості, які мають важливе значення для адаптації та соціальної регуляції поведінки, дозволяють зробити такі висновки.

Так, рівень невротичності вищий у другій групі (особи, які готові просити милостиню). Це означає, що ті люди, які б не погодилися просити милостиню, є більш спокійними, врівноваженими та реалістичними порівняно з досліджуваними другою групою (які припускають можливість жебракування в критичних ситуаціях). Досліджувані першої групи більшою мірою здатні об'єктивно оцінити реальність, ситуацію і себе, володіють самоконтролем і не втрачають рівноваги в складних ситуаціях.

Рівень спонтанної агресивності також у другій групі вищий, тобто досліджувані, які готові просити милостиню, характеризуються низьким самоконтролем, імпульсивністю поведінки та відсутністю соціальної конформності. У них виражений потяг до гострих афективних переживань, прагнення негайно задовольнити власні бажання, не задумуючись про наслідки, вони діють необдуманно і не роблять висновків із негативного досвіду. Особи, які за жодних обставин не просили б, є поступливими, конформними, стриманими, не люблять змін та обережно ставляться до всього нового.

Досліджувані, які у складній ситуації готові жебракувати, є більш схильними до депресивних розладів порівняно з першою групою, в яку увійшли ті, хто не може припустити жодної ситуації, в якій би вони наважилися просити милостиню. Для них характерними є занижений загальний фон настрою, занурення у власні переживання, песимістичність, хворобливе переживання реальних неприємностей, їм часто бракує наполегливості та рішучості.

Показники роздратування є високими в обох групах, проте досліджувані другої групи (готові жебракувати) є більш схильними до непостійності, характеризуються нестійкістю емоційного стану, низьким самоконтролем та низьким рівнем волі порівняно з досліджуваними, які не готові жебракувати. Також вони більше схильні до непостійності, ухиляння від виконання своїх обов'язків, ігнорування загальноприйнятих норм та правил, зневажливо ставляться до моральних цінностей. Вони не здатні до роботи, яка потребує напруження, високого рівня самоконтролю, вольових зусиль, зібраності, важко переносять ситуації з високим ступенем невизначеності, легко розгублюються, гостро переживають невдачі.

Першій групі досліджуваних (не готові просити милостиню) більш притаман-

на потреба в спілкуванні та готовності її задовольнити, вони мають достатнє коло друзів і знайомих, беруть активну участь у житті близьких людей та колективу, турботливі та чуйні у спілкуванні, готові до співробітництва, багаті в емоційних проявах, природні та невимушені в поведінці, на відміну від другої групи, яка схильна уникати близькості та має вузьке коло спілкування.

Щодо врівноваженості, то показники цієї якості є високими в обох групах, проте у першій групі вони є вищими, ніж у другій. Це означає, що досліджувані, які за жодних обставин не готові жебракувати, характеризуються вищим рівнем захищеності від дії різноманітних стрес-факторів у повсякденному житті, що базується на впевненості в собі та оптимізмі. Вони більш задоволені собою та власними успіхами, готові дотримуватися норм та вимог, не конфліктні, порівняно з досліджуваними, які б погодилися на такий крок.

Особи, які готові просити милостиню, нерішучі та невпевнені у собі; вони уникають ризикованих ситуацій, довго вагаються у прийнятті рішень, неочікувані події викликають у них неспокій. У спілкуванні вони скромні, соромливі, намагаються не виділятися і ні в що не втручатися, уникають великих компаній, мають вузьке коло друзів. Натомість досліджуваним, які за жодних обставин не жебракували б, притаманна рішучість у поведінці, впевненість у собі, сміливість та незалежність.

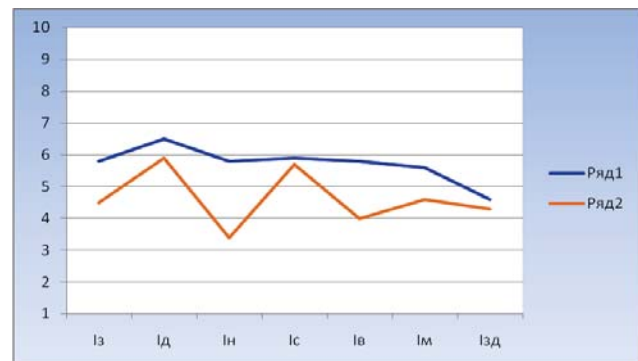
Показник емоційної лабільності є вищим у другій групі досліджуваних, тобто для осіб, які готові просити милостиню характерним, є вразливість, чутливість, нестійкість емоційного стану, що проявляється в частій зміні настрою, підвищеній збудливості та недостатній саморегуляції, внаслідок чого постійно виникає стан дезадаптації, тривожності, дезорганізації поведінки. Досліджувані, які за жодних обставин не зважилися б на таке, є більш емоційно зрілими, вони задоволені собою, вільні від конфліктів, їм притаманне реалістичне

мислення, емоційна стійкість та хороше володіння собою.

Таким чином, досліджуваним першої групи, які за ніяких обставин не наважилися б просити милостиню, характерні комунікабельність та врівноваженість. Особам, які зважилися б на такий крок, властиві невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, роздратування, сором'язливість та емоційна нестійкість. За показниками реактивної агресивності, відкритості та маскулінності-фемінності групи не різняться.

Результати дослідження рівня суб'єктивного контролю дозволяють говорити про те, що у першій групі досліджуваних, тобто тих, хто ні за яких умов не пішов би просити милостиню, показники рівня суб'єктивного контролю за всіма шкалами є вищими порівняно з показниками досліджуваних другої групи (тих, які наважилися б жебракувати у складних життєвих ситуаціях), тобто досліджувані першої групи є інтерналами, а другої – естерналами (див. рис. 1).

Люди, які не готові жебракувати, схильні вважати, що більшість важливих подій у їхньому житті є результатом їх власних дій, що вони можуть ними керувати і, таким чином, відчують власну відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя загалом.



Примітка: Ряд 1. – показники РСК осіб, які не готові просити милостиню, Ряд 2. – показники РСК осіб, які готові жебракувати

Рис. 1. Показники інтернальності досліджуваних

Таблиця 3

Показники РСК досліджуваних з різною мірою готовності до жебракування

№	Види суб'єктивного контролю Інтернальність/Екстернальність	1 група (готові)	2 група (не готові)
1	Загальна	I	E
2	У сфері досягнень	I	I
3	У сфері невдач	I	E
4	У сфері сімейних взаємин	I	I
5	У сфері виробничих взаємин	I	E
6	У сфері міжособистісних взаємин	I	E
7	У сфері здоров'я та хвороби	E	E



Досліджуваним другої групи властивий низький рівень суб'єктивного контролю, тобто вони не бачать зв'язку між власними діями і важливими для них життєвими подіями, не вважають себе здатними контролювати цей зв'язок і думають, що більшість подій і вчинків є результатом випадку або дії інших людей.

Щодо рівня суб'єктивного контролю досліджуваних у різних сферах життєдіяльності людини, то він виявився таким (див. табл. 3):

Отже, досліджувані, які не готові просити милостиню за жодних обставин, характеризуються високим рівнем суб'єктивного контролю у всіх аналізованих сферах (окрім здоров'я), здатні брати на себе відповідальність за більшість важливих подій, що відбуваються у їхньому житті, вміють керувати ситуаціями і вважають, що все те, що відбувається, є результатом їх власних дій та вчинків. Представники другої групи (ті, що готові жебракувати) володіють високим рівнем суб'єктивного контролю лише у сфері досягнень та у сімейних взаєминах (т. зв. егоцентричних сферах – власні здобутки та власна сім'я). У сферах, де є присутність інших людей, особи даної групи є екстерналами, тобто не вважають себе здатними керувати власним життям та подіями і процесами, що в ньому відбуваються, не бачать зв'язку між власними діями і важливими подіями в їхньому житті, а всі результати схильні приписувати збігу обставин, везінню-невезінню чи діям інших людей.

За результатами діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні було визначено, що для досліджуваних, які б ні за яких обставин не погодились жебракувати, домінуючою стратегією психологічного захисту є агресія, на другому місці – миролюбство, а найменш вираженою є стратегія уникнення. Людям із домінуючою агресивною стратегією психологічного захисту властиві такі якості, як категоричність, безкомпромісність, тверде відстоювання і захист власних інтересів, власних думок і поглядів тощо.

У досліджуваних другої групи, які готові просити милостиню, домінуючою є стратегія уникнення, на другому місці – миролюбство, а найменш вираженою стратегією психологічного захисту є агресія. Цим досліджуваним властиво оминати або «без бою» покидати зону конфліктів, стресів, напруження, коли їхнє «Я» зазнає атаки. Вони відкрито не втрачають енергії емоцій та мінімально напружують інтелект. Уникнен-

ня має психогенний характер. Воно може пояснюватися природними особливостями індивіда: ригідні емоції, середні розумові здібності, млявий темперамент. Можливий також інший варіант: людина від народження має значні розумові здібності і тому уникає напружених контактів. Хоча лише розуму для домінування стратегії уникнення замало. На їхню думку, уникати простіше, це не потребує особливих емоційних і розумових затрат, але це зумовлене підвищеними вимогами до нервової системи і волі.

Використання стратегії миролюбства передбачає партнерство і співробітництво, вміння йти на компроміси та поступатися своїми принципами, готовність пожертвувати деякими власними інтересами заради збереження гідності. Однак існує й інша сторона цієї стратегії: постійне її використання може свідчити про відсутність сили волі, слабохарактерність та втрату почуття власної гідності, яке якраз і повинна захищати дана стратегія.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, особам із різною мірою готовності до жебракування властиві відмінні, специфічні властивості особистості; вони характеризуються різним рівнем суб'єктивного контролю та обирають, у якості домінуючої, різні стратегії психологічного захисту власної суб'єктивної реальності. Так, у досліджуваних, які ні за яких обставин не наважилися б просити милостиню, значно нижчі показники невротичності, спонтанної агресивності, депресивності, роздратування, сором'язливості та емоційної лабільності порівняно з досліджуваними другої групи, які в критичний момент готові піти на жебракування. А от рівень комунікабельності та врівноваженості у першій групі є вищим, ніж у другій. Досліджувані першої групи є інтерналами, а досліджувані другої – екстерналами відповідно. Щодо стратегії психологічного захисту, то в групі досліджуваних, які не пішли б за жодних обставин жебракувати, домінує стратегія агресії як захисту власного «Я», а в групі досліджуваних, які змогли б просити милостиню в критичній життєвій ситуації, домінуючою є стратегія уникнення.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми, тому перспективою даного дослідження може бути вивчення вікових, етнічних особливостей жебручів, порівняння особистісних якостей жебраків, які справді опинилися в складній життєвій ситуації, та «професійних» жебраків, з'ясування гендерних аспектів жебрацтва тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батаршев А.В. Диагностика пограничных расстройств личности и поведения. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2004. 320 с.
2. Попрошайничество Психология и психиатрия. URL: <http://psihomed.com/poprosnaynichestvo>.
3. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособ. / ред. Д.Я. Рай-

городский. Самара: Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2002. 672 с.

4. Русин С. Жебрацтво – потреба чи непоганий бізнес? Закарпаття онлайн. 2012. URL: <http://zakarpattya.net.ua/Zmi/95598-ZHebratstvo-%E2%80%93-potreba-chy-nerohanyi-biznes>.

5. Рябчук А. Зайві люди: бездомні на вулицях Києва. Київ, 2005. 100 с.

6. Спринська З.В. Теоретичний аналіз феномену жебрацтва. Молодь і ринок. 2017. № 12(155). С. 35–41.

УДК 159.922.76-056.26:316.614.5

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ

Стець В.І.,

доцент кафедри практичної психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Баб'як К.Б.,

аспірант кафедри практичної психології

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано теоретичні положення про основні напрямки та функції роботи із сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю. Обґрунтовано напрямки роботи через створення методики надання психолого-педагогічної допомоги даній категорії сімей. Запропоновано диференціювати роботу фахівців на різних стадіях життєвого циклу сім'ї, оскільки кожному з вікових етапів розвитку дитини властиві свої специфічні проблеми. Акцентується увага на важливості роботи зі всіма членами сім'ї, оскільки ефективний процес соціалізації дитини неможливий без соціальної адаптації сім'ї в цілому.

Ключові слова: діти з інвалідністю, екзосистема, макросистема, мікросистема, мезосистема, соціальні уявлення, стереотипи.

В статье проанализированы теоретические положения об основных направлениях и функциях работы с семьями, воспитывающими ребенка с инвалидностью. Обоснованы направления работы через создание методики оказания психолого-педагогической помощи данной категории семей. Предложено дифференцировать работу специалистов на разных стадиях жизненного цикла семьи, поскольку каждому из возрастных этапов развития ребенка свойственны свои специфические проблемы. Акцентируется внимание на важности работы со всеми членами семьи, поскольку эффективный процесс социализации ребенка невозможен без социальной адаптации семьи в целом.

Ключевые слова: дети с инвалидностью, экзосистема, макросистема, микросистема, мезосистема, социальные представления, стереотипы.

Stets V.I., Babiak K.B. PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL WORK FEATURES WITH FAMILIES THAT RAISING CHILDREN WITH DISABILITY

The article analyzes theoretical positions of main directions and functions about work with families who bring up child with a disability. The directions of work are substantiated through creation methodology for providing psychological and pedagogical assistance to this category of families. It is proposed differentiate work of specialists at different stages of family lifecycle because each of child age development stages are inherent in their specific problem. Meanwhile, attention is focused on importance of working with all members of family, as child socialization effective process is impossible without family social adaptation generally.

Key words: children with disabilities, exosystem, macrosystem, microsystem, mesothemis, social representations, stereotypes.

Постановка проблеми. Сьогоднішня відзначається підвищенням інтересом фахівців різного профілю до проблем сучасної сім'ї. Традиційно сім'я сприймається як природне середовище, що забезпечує гармоній-

ний розвиток і соціальну адаптацію дитини. Увага вчених до проблеми сім'ї зумовлена не тільки професійним інтересом, але і значними труднощами, яких зазнає даний соціальний інститут у своєму розвитку.